

Володимир КОНОПКА

**ВОЛИНСЬКИЙ
«НАРОДНИЙ КАЛЕНДАР»**
(на матеріалах із сс. Вільгір та Колесники
Гощанського району Рівненської області)

Описана календарна обрядовість Волині на матеріалах із двох сіл — Вільгір та Колесники. Звичай та обряди записали учні місцевої школи. Публікуються описи обрядів та звичаїв упродовж року та фольклорні тексти, які їх супроводжували.

Ключові слова: Волинь, календар, обряд, звичай.

© В. КОНОПКА, 2014

Під час польової етнографічної експедиції 2009 р. у села Гощанського та Острозького районів Рівненської області під керівництвом Р.Б. Сілецького та В.В. Галайчука автору надали свої матеріали й записи вчителі Вільгірської загальноосвітньої школи I—II ступенів¹. Серед зазначених матеріалів були такі: історія села, школи, походження назви Вільгір, легенди про походження назви ріки Горинь, запис місцевого весілля, опис святкування зажинок у колгоспі, «народний календар»² сіл Вільгір та Колесники, сценарій вертепу на 10 осіб, фольклорні записи пісень, які співали у селі тощо. Власне публікуємо описи місцевих звичаїв та обрядів календарного циклу.

Ці матеріали зібрані пошуковим загоном «Краєзнавець». Збирачами були учні Вільгірської ЗОШ I—II ст. Беяніна Олена В'ячеславівна, Голюк Тетяна Олександрівна, Лісовець Катерина Петрівна, Олійник Людмила Валеріївна, Супрун Алла Олександрівна, Супрун Ірина Сергіївна, Усар Галина Миколаївна. Упорядкувала матеріали вчителька Галатюк О.П.

Наша публікація структурно поділена на три частини. Спершу подаємо опис свят календарного циклу за хронологічним принципом, починаючи з Весни. Друга частина — це зафіксовані збирачами обрядові пісні: колядки, щедрівки, веснянки, купальські та жнивварські. Остання частина — запис сценарію вертепу на 10 осіб, з яким ходили у селах Вільгір та Колесники.

«Святий Петро жито зажинає»³
[ВЕСНА]

9 березня — свято віднайдення голови Івана Хрестителя — «обретіння» стало в народі святом «обретіння». У нашому селі кажуть, що в цей день птахи обертаються з вирію. В цей час і справді відбувається масовий приліт пернатих гостей. Першим прилітає жайворонок. Він з'являється на наших полях тоді, як сніг ще лежить на горбах і долинах, але весна вже з кожним днем, з кожною годиною все певніше перемагає зиму. Прилітають граки. Вслід за граками — дикі гуси, дикі качки, а потім прилітають бусли.

¹ Записи зберігаються в колекції Вільгірської загальноосвітньої школи I—II ступенів.

² «Народний календар» — назва описів обрядів і звичаїв календарного циклу, які здійснені за хронологічним принципом.

³ Назва з матеріалів про календарний цикл, упорядкованих вчителькою Галатюк О.П.

Першого березня за старим стилем, а 14-го за новим — це день Преподобної мучениці Євдокії, або, як кажуть у нашому селі, Явдохи. Це — перший день весни. Ми збрали прикмети погоди, які пов'язані із цим святом і які побутують у нашій місцевості:

«Ластівки літають — погоду обіцяють».
«Явдоха хвостом крутить — буде пізня весна».
«Які Явдохи, таке й літо».
«Як вода капає зі стріх, то ще довго буде холодно».
«На Явдохи звідкіля вітер — звідти буде ціле літо».

Про походження свята Сорока святих великомучеників, що припадає на 22 березня, є чимало трактувань. В давнину це була обрядодія, пов'язана з весняним рівноденням, яке відзначається напередодні. В нашій місцевості це свято пов'язане із тим, що сорока має покласти на гніздо 40 паличок.

7 квітня — Благовіщення — це велике свято, таке велике, що не можна працювати, навіть птиця не в'є свого гнізда в цей день. Благовіщення — велике свято. Це — свято землі. Ми записали таке:

«До Благовіщення не можна нічого сіяти, бо кажуть, що земля ще спить. Але деякі люди кажуть, що можна сіяти капусту, розсаду, сіянку».

«Якщо до Благовіщення лежить сніг, то літо буде неврожайне».

«Якщо до Благовіщення мороз, то буде багато огірків».

Великий піст

Господині ходять до церкви, приносять з собою хліб, коливо, замовляють велику панахиду по рідних небіжчиках. Великий піст — шість тижнів.

Вербна неділя

Неділя за тиждень перед Великоднем називається Вербною, а тиждень — Вербним. У Вербну неділю святять вербу. Під церкву заздалегідь навозять багато вербового гілля. Зранку на богослуження сходяться всі: старі і малі, — бо гріх не піти до церкви, як святять вербу. Коли кінчається відправа і священник окропить гілля водою, то діти — одне поперед одного — стараються якнайшвидше дістати вербу. Молоді хлопці і дівчата б'ються свяченою вербою, а б'ючись, примовляють:

*Будь великий, як верба,
 А здоровий, як вода,
 А багатий, як земля!*

Або:

*Не я б'ю — верба б'є,
 За тиждень — Великдень,
 Недалечко — червоне яєчко!*

Білий тиждень

Останній тиждень перед Великоднем називається «Білим», або «Чистим». На цьому тижні віруючі люди дотримуються посту так само, як і на першому тижні Великого посту. Люди сповідаються.

Чистий четвер — ввечері в церкві відправляються «Страсті». У селі люди намагаються зберігати тишу: ні сміху, ні співів, голосних розмов. Люди повертаються з церкви, намагаються донести додому страсну свічку так, щоб вона не погасла. Тимчук Лідія розповідає: «Моя мати робила спеціальний ліхтарик з кольорового паперу і туди ставила свічку. Коли приходила додому, то випалювала або викопчувала сажею від свічки хрест. Цей хрест залишається до Преполовнення. Це — шостий тиждень після Великодня».

«Стресна» п'ятниця. Віруючі люди в цей день нічого не їдять до виносу плащаниці з вітваря на середину церкви. За розповідями наших мешканців, в Страсну п'ятницю не можна співати — гріх. Кажуть: «Хто співав в Страсну п'ятницю, той на Великдень буде плакати».

Великодня субота. У Великодню суботу роблять крашанки. Здебільшого фарбують у червоний колір, бо це нагадує кров Спасителя. Старші люди не купують фарби на базарі, а збирають лушпиння цибулі, намочують, потім варять його. Коли настоїться — готова фарба. Також печуть паски та мазурки.

Ніч під Великдень. Хлопці мають звичку під Великдень розпалювати вогонь. Вогнище розпалюють біля церкви, щоб його можна було бачити далеко. Є народне повір'я: «Вогнище під Великдень — то так як Ісусові присвячували, коли він мав воскреснути».

Великдень

У північ всі сходились до церкви. Коли кінчалось богослужіння, всі виходили з церкви, виносили хоругви і хрест, а старші чоловіки брали образ Воскресіння Христового, Євангеліє та артос і виносили плащаницю. Починається хресний хід кругом церкви. Обійшовши церкву три рази, священник святить паски. Вітаються в цей день: «Христос Воскрес!», — а відповідають: «Воістину Воскрес!»

Як тільки прийдуть з церкви і принесуть паску, то в хату не заходять. Обходять всі будівлі, які є в господарстві, і посипають навколо них свяченою сіллю.

Заходять до хати, вся родина сідає за стіл молитися. Стіл застелений білим обрусом і заставлений різними наїдками: паски, яйця, сир, масло, шинка, ковбаса. Це називається «обряд розговіння». Спочатку їдять яйце. Перед цим господар дому каже: «Дай, Боже, ще й за рік дочекатися світлого празника Воскресіння Господнього в щасті і здоров'ї».

Після обіду ходять на кладовище христосуватися з померлими і кладуть на гроби крашанки.

Великодній понеділок. У великодній понеділок селяни ходять один до одного: христосуються і обмінюються крашанками. Цей день називають «волочільним». Великодній понеділок називають ще й «Обливанням понеділком», бо в цей день, за стародавнім звичаєм, хлопці обливають водою дівчат.

[ЛІТО]

Здебільшого на червень припадають Зелені свята / Трійця/. У селі Колесники престольний празник, бо церква Святої Трійці. Напередодні відзначають Клецький тиждень, Русальний тиждень. Майже всі традиції і звичаї зникли. Залишилось тільки те, що перед святом біля кожної хати у воротах ставлять кленові гілки на знак того, що вже настали Зелені свята. Святкують три дні. Приїжджають гості, у церкві проходить велике богослужіння. Приїжджають з інших церков священики.

Макарець Зоя Федорівна розповідає: «Моя баба казала, що коли наступав Русальний тиждень, батьки забороняли ходити полями, бо казали, що у пшениці живуть русалки, які залоскочуть, і людина помирає. Русалок змальовували голими, з розпущеним волоссям, що тільки й чекають, кого б затягти в жито й залоскотати до смерті. Ми вірили в їх існування».

7 липня у наших селах відзначають стародавнє язичницьке свято «Купала». Ми записали обряд святкування у с. Колесники.

Молодь збирається [в] післяобідню пору в однієї з дівчат вдома (так, щоб хлопці не знали). Приходять із букетами квітів, якими будуть «одягати» купальське обрядове дерево. У селі так заведено давно. Про це розповідають старожили. Обрядовим деревом є верба.

На велику гілляку верби прив'язують букетики із квітів, лікарського зілля, а також кропиви, щоб хлопці не могли обламати «купалу». При цьому співають:

*Ой, на городі купальниця,
Там зозуля купається.
Вийшла на берег сушитися,
Стала Оля журитися.
Я ще рушників не напяла,
А вже /ім'я хлопця/ полюбила.
А ще рушнички на верстаті,
А вже /ім'я хлопця/ в мене в хаті.*

Коли обрядове дерево вже прибрано букетами квітів, дівчата сліdkують, щоб хлопці не обламали «купалу». Переконавшись, що хлопців немає, з піснями несуть «купалу» до води, до річки Горинь [співають]

*Ой, там на горі
Під бурим вітром
Не чули хлопці зозулі літом,
А як почули, то полякались,
В глуху кропиву поховались.*

або:

*Ой, на горі лопух, лопух,
Щоб нашим хлопцям живіт опух,
Ой, нехай пухне, нехай болить,
Нехай знають, як купалу топить.*

Коли хлопці почують спів дівчат, то вони набирають у пляшки води і біжать за дівчатами, обливаючи їх. Дівчата повинні першими добігти до річки, і вмочити «купалу» у воду, і скупати її. Після цього починають ламати гілляки з букетиками. Хлопці стараються кинути дівчат в воду. Над річкою здіймається лемент, крик, сміх, жарти. Зірвані букетики дівчата ложать під подушку, щоб притиснути суджений, а зірване зілля має цілющі властивості. Залишки купали кидають в річку, і вона пливе за течією. Дівчата і хлопці загадують бажання і вважають, що воно збудеться.

З 29 червня по 12 липня настає двотижневий Петрівський піст. У нашій місцевості є прислів'я, які пов'язані з цим святом: «Як на Петрів день спека, то на Різдво мороз», «Святий Петро жито зажинає».

2 серпня — празник Іллі. У нашій місцевості це свято пов'язане з тим, що до Іллі треба викопати часник, намолотити хоча б трохи пшениці, щоб цілий рік куштувати хліб. Старі люди кажуть, що на Іллю завжди йде грозовий дощ. То Ілля колісницею приїздить на свято. Забороняють дітям купатись,

бо «на спині верба виросте». Цього дня намагаються нічого не робити.

На серпень випадає два шановані в народі свята: Маковія та Спаса. На Маковія (14 серпня) йдуть до церкви святити віночки. Це такі букетики, зроблені з квітів, лікарських рослин та 7 маковок, звідси — і Маковея. 19 серпня — Спас. У цей день у церкві святять яблука, груші, тобто фрукти. До Спаса не їдять яблук. І після Спаса настає двотижневий піст. З цього часу відлітають у вирій птахи. «Прийшов Спас — бери рукавиці про запас».

28 серпня — Перша Пречиста. Це пора, коли повністю закінчуються жнива. В період Першої Пречистої відбувається озимий посів.

[ОСІНЬ]

У нашому селі святкують у вересні такі дні:

11 вересня є свято Всічення голови святого пророка Предтечі й Хрестителя Господнього Івана, або, як кажуть у народі, Головостеніє. Старі люди кажуть, що в цей день не можна брати в руки ніж.

21 вересня є свято Різдва Пресвятої Богородиці, або, як кажуть у народі, «Друга Пречиста».

27 вересня — Воздвиження Чесного і Животворчого Хреста Господнього, або, як кажуть, Здвиження. Олійник Людмила розповідає, що в цей день не можна ходити до лісу, бо все гадюччя сповзається до великої ями. Там зимують. У цей день першою до вирію летить зозуля.

А 14 жовтня у селі Вільгір — празник. Він припадає на свято Покрови Пресвятої Богородиці. В цей день господарі примічають погоду. Макарець Павло каже, що його батько завжди виходив на подвір'я і примічав, звідки дує вітер. Якщо на Покрову вітер віяв з півночі, то це знак, що зима буде холодна і з великими снігами, а якщо з півдня, то тепла.

Українська Повстанська Армія (УПА), що стала під час Другої світової війни як збройна сила проти гітлерівської і більшовицької окупації, теж обрала собі свято Покрови за день Зброї, віддавшись під опіку святої Матері Богородиці. Таким чином, Покрова святкується в нас не тільки як народно-релігійне, а й як національне свято.

8 жовтня — день святого Дмитра. У наших селах це присвяток, який забороняє шити, прати.

21 листопада — Собор святого Архистратига Михаїла, або, як кажуть селяни — Михайла. Якщо в

цей день випав сніг, то люди кажуть: «Михайло приїхав на білому коні».

[ЗИМА]

До свята Введення всі господарські роботи закінчено. В цей день ввели в храм Святу Богородицю. Дем'янчук Тетяна Архипівна згадує: «Коли я була ще дівчиною (1928 р.н.), то мати дуже боялася, щоб до хати першим не увійшов старий кволий чоловік, бо то була погана ознака: в хаті будуть хворі і злидні заведуться, а якщо ввійде в хату гарний молодий чоловік, та ще й з грішми — добра ознака: будуть всі здорові і будуть «вестися» гроші». До нашого часу збереглася приповідка: «Скільки на Введення води, стільки на Юрія трави».

7 грудня — День великомучениці Катерини, а в народі називають «Катерини». Величко Ніна Маркіянівна (1934 р.н.) каже, що це свято дівочої долі. Коли вона була ще молодою, то до схід сонця йшла в садок і зрізувала гілочку вишні. Ставила її у пляшку з водою і чекала свята Маланки. Якщо до Маланки вишня розів'ється, зацвіте, то доля дівоча цвісти буде, а якщо засохне без цвіту — погана ознака. Цвіт на гілочці — буде весілля, нема — восени прийдеться Покрову благи: «Свята мати, Покрівонько, покрий мою голівоньку». У наших селах люди вважають, що це присвяток і нічого не роблять. Зокрема, не шують, не в'яжуть, не рубають дров, не перуть, не білять.

День святого Андрія припадає на 13 грудня. Стародавня християнська легенда каже, що апостол Андрій Первозваний проповідував християнство в самому Царгороді, на побережжях Чорного моря та околицях нашої столиці Києва. Дем'янчук Тетяна Прохорівна (1928 р.н.) розповідає: «Збирались на вечорниці у когось вдома. Найбільше часу проводили у Бродовської Таїсії Яківни, бо вона була каліка і батько дозволяв там збиратися, щоб не сумувала його дочка. Дівчата вірили, що Андрієва ніч допоможе пізнати свою долю — дізнатися, вийде заміж, а чи доведеться дівувати цілий рік. Ми ворожили. Пекли пампушки. Кожна дівчина свою пампушку ложила у миску і пускала собаку. Чию пампушку собака брав першою, та дівчина мала вийти заміж. Завжди варили вареники з маком, вишнями сушеними, капустою. Без цієї страви не обходились вечорниці». Пекли калиту. Найкраще і найсмачнішу

калиту пекла Голімка Макарець. Вона знала рецепти ще від своєї баби. Пам'ятаю тільки, що вона пахла медом. Весело було. Хлопці приходили на вечорниці з горілкою, а дівчата готували вечерю. Такі свята в нашому селі святкували ще десь до середини 1960-х років, а потім все минулося. За радянських часів все притихло.

17 грудня — день Варвари великомучениці. Легенда говорить, що Варвара була мудра на вишивання, що вишила ризи самому Ісусові Христові. В цей день в наших селах гріх прати, білити. Жителі приказують: «Варвара ночі урвала».

18 грудня — Сави. Присвяток, в який теж утримуються від роботи. В Колесниках приказують: «Всю роботу все одно не переробиш».

Порівняно з іншими святами грудня, Миколи вважають святом великим. В народних легендах та переказах святий Миколай боронить людей від стихійного лиха, а найбільше — на воді. У наш час відновлюється свято. У день святкування Микола роздає дітям подарунки.

У народі кажуть: «Скільки днів — стільки й свят». Так розпочинається місяць січень.

На січень припадає найбільше свят. Це пов'язано не тільки з новорічною обрядовістю. Зимовий період давав селянам можливість перепочити од тяжкої фізичної праці.

У нашій місцевості Різдвяні свята тривають два тижні: від Різдва до Водохреща. В кожній господі тричі варять кутю. Перша кутя — 6 січня (Святвечір, Вілія). Перша кутя — багата. Кутю готують так: пшеницю замочують водою, товчуть у ступі, потім сушать і очищають від луски. Надвечір, коли вже була зварена кутя і приготовлена пісна страва (12 блюд), господар вносив до хати пахучого сіна, робив на покуті кубельце і ставив коляду (снопок пшениці чи овса). Коли вносять коляду, то господар іде і квочке, щоб курчата лупились. Кажуть односельці, що це правда. Свята вечеря — це спільна вечеря всього роду. Навіть мертві родичі і всі мають в цей вечір зібратися разом.

Різдво — 7 січня. Одне з найбільших релігійних свят. Вночі йдуть в церкву, після церкви відпочивають. А вже по обіді починають святкувати. Діти, молодь, церковний хор ідуть колядувати.

Друга кутя — 13 січня на Меланку. Зранку готують другу обрядову кутю, яка називається «ще-

дрою». На відміну од багатой її можна було заправляти скоромним. Зараз з вечора й до півночі обходять оселі щедрувальники. Переодягаються і ходять великими гуртами.

14 січня — Старий Новий рік. На Новий рік припадає свято Василя, який вважається покровителем землеробства. Ось чому вдосвіта годилося засівати збіжжям оселі. Це роблять хлопці.

18 січня — третя кутя — «голодна». Називається вона «голодною» від того, що з цієї пори і до наступного дня, доки не освятять воду, люди голодають.

19 січня. Це третє і завершальне свято різдвяно-новорічного циклу. З ним пов'язують хрещення Христа. Відтак у церкві святять воду. Односельчани розповідають, що зими були холодні, вода в Горині перемерзала до 20 см. Вирізали просто на річці хрест, і народ процесією йшов на річку. Попереду несли дерев'яний церковний хрест і хоругви, хор співав «Голос Господній...», за хором йшов священник, приклавши срібний хрест до чола, а за священником — народ. До річки на Водохреща йдуть усі: старі, молоді і діти. Кожен несе з собою пляшку або глечики на воду. На річці весь похід зупиняється і стає півколом. Після недовгої відправи священник занурює в ополонку хрест, а в цей час хор голосно співає «В Йордані хрещуся, тобі, Господи...». Хлопці випускають голубів.

Коли воду освячено, люди підходять до ополонки і набирають воду у свій посуд. Після водосвяття всі люди повертаються до своїх хат.

І зараз це саме дійство освячення води проходить майже так само, але все відбувається біля церкви на цвинтарі. Роблять спеціальне місце для хрещення. Вирізають з льоду хрест, ставлять на цвинтарі, наливають у великий посуд воду і ставлять на підвищенні біля хреста. Це місце обставляють ялинами, їх прикрашають.

Старші люди кажуть, що чимало січневих обрядів, як і новорічної символіки, втрачено назавжди, хоч вони могли б знадобитися і в наш час. Найбільше цьому зашкодили місцеві чиновники. Партійні й радянські інституції зобов'язували працівників культурно-освітніх органів осередків та охорони [безпеки]. Органи споряджали так звані «бригади по боротьбі з релігією». Особливо це стосувалося до різдвяних колядувань та щедрувань. Атеїсти розганяли колядницькі ватаги, нівечили обрядову атрибу-

тику (костюми, зірку, новорічні маски), а учасників штрафували чи відвозили до районних відділів міліції. Односельчани згадують, що найстрашніші були 60-ті та 70-ті роки ХХ ст.

Колядки

Коляд, коляд, колядниця,
Добра з медом паляниця,
А без меду не така,
Дайте, дядьку, п'ятака!
А ви, тітко, гроші —
Будете хороші!

* * *

Вставайте, вставайте, браття мої милі,
Погляньте на небо, вже зоря зійшла,
Ясним промінням б'є нашу родину,
Хвилини не гайте, спішіте все туди,
Дитя народилось у яслах на сніні,
Цар правди на землю зійшов із небес.
Спасати народи, з гріхів визволяти.
На волю пускати люд праведний весь.
Його не злякають тюремні муки,
Ні підступ, і жизнь, і рід тяжкий.
А воїни царські в степу переходять,
Доки сходить ясна зоря.

* * *

Добрий вечір тобі, пане господарю,
Ой радуйся, земле, син Божий народився.
Бо придуть до тебе три празники в гості,
Ой радуйся, земле, син Божий народився.
Та вставай з постелі та застилай столи,
Ой радуйся, земле, син Божий народився.
А перший же празник святе Рожество.
Ой радуйся, земле, син Божий народився.
А другий же празник святого Василя.
Ой радуйся, земле, син Божий народився.
А третій же празник святе Водохреща.
Ой радуйся, земле, син Божий народився.

Щедрівка

Щедрик-ведрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала собі щебетати
Господаря викликати.
— Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару,
Там овечки покотились,
А ягнички народились.
В тебе товар весь хороший,
Будеш мати мірку грошей,

Хоч не гроші, то полова,
В тебе жінка чорноброва
Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка.

Спогади про початок жнив

Старожил села Колесники Макарець Йосип розповідає: «Це ще було до війни. До жнив готувалися заздалегідь. До Петрового дня в кожній родині намагалися приготувати хоч би один сніпок, бо казали: «Як зажнеться, так і обжнеться». Назубрювали серпи, стругали «щурки» або «юрки» /як де називали/, котрими зв'язували снопи, крутили з околоту перевесла. Зажинок починали вдосвіта і обов'язково на «легкий», тобто жіночий /середу, п'ятницю чи суботу/ день. Вмившись та помолившись, ішли в поле, щоб, доки сонце зійде, зробити перший сніп, який клали на землю. Він називався «душа». А потім на цю «душу» клали інші снопи — і получалася копа. Зажинок починали господар або найстаріша жінка родини. Перші колоски, які зажинали на «душу», брали додому, щоб на Різдво поставити на покуті у вигляді коляди».

Записано від Макаря Йосипа, мешканця
с. Колесники, 1918 року народження.

Прислів'я та приказки, записані у с. Вільгір та с. Колесники

«Від Петра красне літо».
«Йшло до Петра, а тепер — до Різдва».
«По Петрові надворі пусто, а в полі густо».
«Соловей співає до Петра».
«Як хліби 4 вродили, то ні Петро, ні Павло їх не віднімуть».
«Коли на Петра сльота, то буде в літі багато бо-лота».
«Як на Петрів день спека, то на Різдво мороз».
«Якщо на Петра один дощ — врожай непоганий, два — добрий, а три — багатий».
«Прийшов Петро — вирвав било /листок/, прийшов Ілля /2.08/ — вирвав два, прийшов Спас /19.08/ — бери рукавиці про запас, прийшла Пречиста /21.09/ — на дереві чисто, а прийшла Покрова /14.10/ — на дереві голо».

Записано від Ярош Тетяни Прохорівни
(1927—2001), Макаря Йосипа,
1918 року народження.

⁴ В значенні — злакові культури.

Колядки

Коляд, коляд, колядниця,
Добра з маком паляниця,
А без меду не така,
Дайте, дядьку, п'ятака.

Одчиняйте скриньку
Та давайте сливку,
Одчиняйте сундучок
Та давайте п'ятачок.

* * *

Що за радість стала,
Яка не бувала,
Над вертепом України
Зірка засіяла.

Чи чуєш ти, царю,
Сумную новину,
Закували у кайдани
Нашу неньку Україну.

Кайдани кували,
Тюрми пакували,
Юним трупом українським
Землі засівали.

Просим тебе, Царю,
Просим тебе нині
Дай нам щастя,
Нашій Україні.

* * *

Ой, у Вифлиємі сталася новина:
Породила Мати Божа та й Божого Сина,
В пелені сповила і сіні положила,
Люлі, люлі, мій синочку, ти дитино мила!
Ой, Ісусе любий, на пахучім сіні,
Дай нам щастя, кращу долю нашій Україні.
Щоб були ми добрі, щоб були ми щасні,
І розумні, і здорові, як ті квіти ясні.
Ой, Ісусе любий, кращій, як ті квіти,
Пригорни до себе нині українські діти.

* * *

Ой у полі, в полі, самотна стаєчка,
Там Ісусик народився, Божая дитинка.
Пастушки у полі ягнята стерегли,
Як почули про Ісуса, скоренько прибігли.
Прибігли, прибігли та й стали питати:
— Чи дозволить, Божа Мати, Ісусові грати?!
Заграли, заграли, стали відходити:
— Чи дозволиш, Божа Мати, Ісуса просити?!

Ісусе, Ісусе, рожевий цвіточку,
Даруй літа щасливі в рідну хатиночку.

Записано від Величко Ніни Василівни,
1934 р. н., с. Вільгір.

Щедрівки

Щедрик, щедрий, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала собі щибетати,
Господаря викликати
— Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару!
Там овечки покотились,
І ягнята народились.
В тебе весь товар хороший,
Будеш мати мірку грошей,
Хоч не гроші, то полова,
В тебе жінка гонорова.
Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка!

* * *

Щедрик — ведрик,
Дайте вареник,
Грудочку кишки,
Кільце ковбаски!
Батько сварився,
Щоб не барився.
Мати казала,
Щоб кусок сала.
Короткі свитки,
Померзлі митки,
Добрий вечір!

* * *

За новою коморою
Світить місяць із зорею.

Приспів

Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям!

Максимко сіно косить,
Коням носить.

Приспів

Їжте, коні, цеє сіно
Та й поїдем по дівчину.

Приспів

* * *

Ой, у полі плужок оре,
Щедрий вечір, добрий вечір!

За тим плугом сам Бог ходить.
 Щедрий вечір, добрий вечір!
 Божа Мати їсти носить,
 Бога просить:
 Щедрий вечір, добрий вечір!
 — Ори, синку, цюю нивку!
 Щедрий вечір, добрий вечір!
 Та й посієм пшениченьку!
 Щедрий вечір, добрий вечір!
 Щоб пшениченька родила!
 Щедрий вечір, добрий вечір!
 З колосочка та й мисочка!
 А з копочки та й повна бочка!
 Святий вечір, добрий вечір!

Записано від Дем'янчук Катерини Яківни,
 1917 р. н., с. Колесники.

Веснянки

Дівчаточка-вороб'яточка,
 Дівчаточка -вороб'яточка.
 Радьмося!
 Та виходім на травцю —
 Граймося!
 Та виходим на травцю —
 В добрий час,
 Нема таки співаночок,
 Як у нас!

* * *

Весна-красна
 Жайворонки, жайворонки,
 Прилетіли до нас.
 Принесли нам Весну-красну,
 Красне сонечко,
 Тепле гніздечко.
 Живе жайворонок,
 По полю літає,
 Зернятка збирає,
 Весну закликає:
 — Весна-красна!
 На чому прийшла?
 — На жердці,
 На борозенці,
 На овсяному колосочку,
 На пшеничному пирожочку.
 — Весна, весна-красна!
 Прийди, весна, з радістю,
 З радістю, з радістю!
 Вроди льон високий,
 Жито, овес хороший!

* * *

Ой, виходьте, дівчата,
 Та в сей час на вулицю,

Весну-красну стрічати,
 Весну-красну вітати.

Будем весну стрічати
 Та віночки сплітати,
 А віночки сплетемо,
 Хороводом підемо.

* * *

— Весняночко —
 Паняночко,
 Де ти зимувала?
 Я зимувала
 У садочку,
 На колочку пряла.
 Пряла на колочку
 Горобцю сорочку.
 Що виведу нитку —
 Горобцю на свитку,
 Що виведу другу —
 Горобцю на пугу,
 Що zostалися кінці —
 Горобцю на штанці!

Записано від Ковальчук Ольги М.,
 1936 р. н., с. Колесники

* * *

Ой, лугом, лугом, бережиною,
 Хтось до нас їде дорожиною,
 Ой, їде, їде Колюньо п'яний,
 Ой, вийди, вийди Галюню,
 Я твій коханий,
 А я не вийду, бо я боюся.
 Перед тобою листом стелюся,
 Ой, листом, листом, білим папером,
 Любила вчора, люблю тепера.
 Записано від Панасюк Галини Василівни,
 1926 р. н., с. Вільгір.

* * *

Ой, жаль, жаль да ще й невеликий,
 ще й невеликий
 Бо поїхав Павличок на сивім коні.
 Ой, як приїхав, шапочку зняв,
 — Сердце Яриночко, я з коня впав.
 Ой упав, упав та ще й не забився.
 Мила Яриночко, я в тебе влюбився.
 — Ой, чи я буду щаслива з тобою,
 Коли я стану твоєю дружиною.
 — Будем щасливо з тобою жити,
 І будем завжди друг друга любити.
 Записано від Макарець Марії Андріївни,
 1932 р. н., с. Колесники

Купальські пісні

Ой, там на горі
Під бурим вітром
Не чули хлопці зозулі літом,
А як почули, то полякались,
В глуху кропиву поховались.

* * *

Ой, на Івана Купалочка
Не виспалась Наталочка.
Погнала бички дримаючи,
На кількох ніжки збиваючи.

* * *

Ой, на горі лопух, лопух,
Щоб нашим хлопцям живіт опух,
Ой, нехай пухне, нехай болить,
Нехай знають, як купалу топить.

* * *

Ой, на горі купальниці,
Там зозуля купається.
Вийшла на берег сушитись,
Стала Оля журитися.
Я ще рушників не пряла,
А вже Сірожу полюбила,
А ще рушнички на верстаті,
А вже Сірожа в мене в хаті.

* * *

Скакала жабка попід просом,
За нею Іван з довгим [...]⁵:
Пожди, жабко, загнуждаю,
Свою Ганну одвідаю.

* * *

Ой ти, Ганночко, ой ти, ой ти,
Коли до тебе в свати прийти?
Прийди, Іваночку удень, удень,
Та не соромся людей, людей.

Записано від Олійник Тетяни Миколіївни,
1938 р. н., с. Колесники.

Жнивварські пісні**Ой, у полі жита много**

Ой, у полі жита много,
Йой-йой-йой-йой!
Половина зеленого,
Гой я — гай, гой я — гай!

Їхали його дівки жати,
Йой-йой-йой-йой!
Та забули серпа взяти
Гой я — гай, гой я — гай!

Серпи взяли, хліб забули,
Йой-йой-йой-йой!
Такі вони жінці були,
Гой я — гай, гой я — гай!

Кець би його хлопці жали,
Йой-йой-йой-йой!
Вони б йому ради дали,
Гой я — гай, гой я — гай!

* * *

Ой, у полі нивка

Ой, у полі нивка,
Там цвіте материнка.
Там дівчина жито жала,
Гарна, чорноброва.
Ой, да їхав козаченько дорогою,
Мусив шапку скинути
Перед дівчиною.
Вона вишила сорочку
Всякими нитками,
Щоб було пізнати
Козаченька між парубками.

* * *

Ой, нивко, нивонько...

Ой, нивко, нивонько, / 2 р.
Скажи нам правдоньку,
Чи будемо в кінці, / 2 р.
Чи підемо в вінци?

Підеш дівчинонько, підеш, / 2 р.
Як ту нивоньку діжнеш.
Нажали сім кіпочок, / 2 р.
Як на небі зірочок.

* * *

Ой, жали житечко...

Ой, жали жінчики на лану,
Вийди, вийди, господарю, подивись,
Бо вже твоє житечко в столі,
Да коти бочку пива, дві вина,
Вже твоя нивонька дорога.
Записано від Олійник Тетяни Миколіївни,
1938 р. н., с. Колесники.

Добра нивка була

Добра нивка була, / 2 р.
Сто кіп ізродила.

⁵ В записі пісні пропущене одне слово.

Сніп буде, на додачу причинок,
Сплетемо на ньому віночок.
Котився віночок по полю,
Час нам, женчики, додому.

* * *

Наше село веселе

Наше село веселе,
Ми віночок несемо.
Не з золота, а з дорогого скарба,
З надзимної пшениці.
Ни з золота, а з пшениці,
Нам горілка налита.
Нам горілка немила,
Нас нивка втомила.
Не так та нивка, як гони,
Широкії загони.

* * *

Ой, вижали житечко в добрий час,
Ой, вижали житечко в добрий час, / 2 р.
А тепер, господарю, частуй нас.
Ой, як будеш, господарю, частувати,
То не буде житечко вилягати.
А як будеш, господарю, поїти
Буде житечко родити.

Записано від Дем'янчук Катерини Яківни,
1917 р. н., с. Колесники.

Говорила нивка

Говорила нивка, щоб не боліла спинка,
Ні спині, ні голова, щоб була ціле літо здорова.
Ой, женися, заgone, женися, на мене не дивися,
Бо я женчик маленький, а в мене серпик тупенький.

* * *

Там у полі криниченька, / 2 р.
Навколо пшениченька.
Там женчики жали,
Золоті серпики мали,
Срібні сорочки,
Добрі були женці.
Дівчата й молодці:
Дівчата — косаті,
А хлопці — вусаті,
Молодці — білолиці⁶.

Вертеп на 10 осіб⁷

Особи: 1 — гість; 2 — гість; 3 — гість; 4 — гість; 5 — гість; Ірод, воїн, жид, біда, Ангел.

⁶ Записи Величко Наталії, не паспортизовані.

⁷ Сценарій із с. Вільгір.

(1 гість) Слава Богу. Мир цій хаті, перестаньте сумувати,
Ми новину принесли, що всі темні сили щезли.
Весь мир людський звеселиться, що син Божий народиться,
І ми, браття, звеселімся, рожденому поклонімся.

(2 гість) Ясна зірка засвітила, нам новину розповіла.

(3 гість) Як на небі засіяла, нам дорогу показала

Аж до того Вєфлиєму, в ту країну невідому,

Де Пречиста сина мала, світ даром обдарувала.

(4 гість) Ми дорогами й стежками поспішали із дарами,

Там ангели стали в лаву, заспівали Божу славу.

(5 гість) Пастушки там поклонились, щиро Богу помолились

І славили Бога-Сина, що прийшла свята година.

(2 гість) А скажіть, що ми за люди, хай це всім відомо буде.

(1 гість) Я — вкраїнець з-над Дніпра, з великого Лугу,

Запорізька Січ стара впала в важку тугу,

Довгі ночі, довгі дні Січ в могилу впала,

Аж учора на зорі зірка засіяла.

Як лиш блиск на землю впав, стали ми збиратися,

Отаман мене послав про все дізнатися.

(2 гість) Я з подніпровських вод, з козацького роду,

Довго плакав наш народ у тяжку негоду,

Так як зірка в небесах новину принесла,

То надія у серцях із мертвих воскресла.

Я зібрався і побіг аж до того Вєфлиєму,

Свою радість розказав Богові своєму.

(3 гість) Я — вкраїнець, як і ви, з тихої Волині,

І нам зірка дала знать у смутній годині.

Я збудився із сну темної ночі,

Щоб узнати новину і взрїть на очі.

Поспішав у Вєфлиєм помолився Богу,

Щоб нам син з своїм отцем показав дорогу.

(4 гість) І я, браття, з Буковини звеселився цієї днини

І побіг до Бога-Сина, щоб тая Божая дитина

Нам зіслала кращу долю і гаразд на рівнім полію.

(5 гість) Так і я вам рідний брат — українець з-за Карпат.

Через гори, через ріки йшов до того, щоб навіки

Будем мати честь і славу, разом став я з вами в лаву.

(2 гість) Тож скажіть, що нам казав Божий Син,

Що сказала Божа Мати?

(3 гість) Станьте, браття, гляньте з хати,

Що там сталось на дворі, зірка згасла на горі.

Стало всюди темно, всюди, сей рятуйте, добрі люди.

(4 гість) Справді, браття, що за сила ясну зірку погасила?

(5 гість) Що за темний дух гуляє, зорям світло погашає?

(1 гість) Браття, хтось біжить з мечем, станьмо сміло, від-
женем.

(2 гість) А то Ірод, цар людей, що злякався дитини тої

І шукає скрізь її, проти нього станьмо всі.

(3 гість) Він, чи старчать наші сили, його вої обступили

І глядять так всюди грізно.

(Входить Ірод і воїн)

(Ірод) Вже запізно, вже запізно.

Хто бунтується на мене, кляте плем'я ви шалене?

Другий день вас догоню, але вже в руках вас маю.
 Ви ходили в Вифлием, чи не я вам є царем?
 (1 гість) Ти є цар, а тільки земний,
 Бо вродився цар таємний,
 Що буде понад царями над землею й небесами.
 (2 гість) Буде він лихих карати, буде правду ізвіщати.
 (3 гість) То — не цар, то вічний Бог, що панує без тривоги,
 Ти боїшся того Бога, то лиха твоя дорога,
 Бо невинних ти караєш, бідний народ принижаєш.
 (4 гість) А тому дитину Божу, Божу Матір у вінку
 Хочеш нині ти згубити.
 (5 гість) Хочеш вбити, хочеш вбити.
 (Ірод) Замовчій мені прокляті, бо скараю вас в цій хаті.
 (до воїна) Гей, шукайте, мої вої.
 (Воїн) Тут нема дитини тої.
 (Ірод) Так по всім краю підійть і мій приказ понесіть.
 Кожен хлопець до двох літ нехай згине, так скажіть,
 А тоді і він між ними свій смертельний склін найде,
 А тоді і вам не жити, хто вас буде боронити.
 (Ірод з воїнами виходять. Входить Біда)
 (Біда) Я ваша біда, я вас всіх знаю,
 Я вас мучу пригинаю, відбираю від вас достатки,
 Не залишаю на вас латки, сію вам у душу страх,
 В мене...⁸
 (2 гість) Ти, бідо, наша проклята, ти на злидні все багата,
 Ти нас мучиш від вік, губиш наших всіх братів.
 (5 гість) Хата ця тобі нерада, бо з над тебе всяка рада.
 (Біда) Лиш один мене лякав, той, що в світі панував,
 Той, що в горах народився, але Ірод розизлився,
 Він ще нині його вб'є, Ірод мій, мій приятель є.
 (Входить жид)
 (1 гість) А тобі чого сюди, зараз звідси геть іди.
 (Жид) (біжить до Біди і каже)
 Не кричи, не кричи, нічого вам такого я не винен,
 Нема в тім нічого, де біда, там і я.
 (2 гість) А де ти, там і біда, геть із хати,
 Геть із хати, ми не хочем тебе знати.
 (Жид) Я не піду, бо коли ця пані біда при мені,
 Мене не відженеш ніде.
 (4 гість) Боже наш, що нам робити?
 Ця біда не дасть нам жити.
 (1 гість) Браття, світло є, гляньте, як у вікно б'є.
 (2 гість) Гей, до хати запросімо, хай освітить нам цей дім.
 (3 гість) Най освітить, хай огріє, хай біда в огні зотліє.
 (Біда ховається за жидів і щось шепоче).
 (Входить Ангел)
 (Ангел) Хай цей дім добром панує,
 Хто тут світла потребує?
 (4 гість) Всі ми, всі ми, всім нам гірко, засвіти нам, ясна зірко,
 І подай нам доброту народу, цій біді на смерть пораду.

⁸ [продовження немає — відірваний кусок паперу]

(5 гість) І скажи, що нового, чи добився Ірод того,
 Щоб Ісуса погубити, щоб нам вічно в журбі жити.
 (Ангел) Тіштесь, браття, все є добре,
 Злочин не відійде безкарно, Ірод загинув марно.
 Так і загинуть всі Іроди, заживуть в добрі народи.
 (1 гість) Так заживе Ісус, Син Божий?
 (Ангел) Так заживе, мов цвіт той золотий, і навіки жити буде.
 Тіштесь всі скривджені люди.
 (2 гість) Чи позбудемось біди, Божий Ангел, скажи?
 (Ангел) На біду є спосіб певний — ум свідомий, ясний,
 ревний,
 Не згода, а злагода, не розлука, а любов,
 Не рада да не перестрах, а відвага, не темнота, а просвіта,
 Що, як сонце серед літа освітлює трави пишні,
 І біду цю покарає, світло п'тьму погашає.
 (2 гість) Нас освітить світло Боже, тебе нужда переможе.
 (3 гість) Вже не будеш ти нас знати, вже не будеш при-
 гнітати.
 (4 гість) Не візьмеш від нас достатку, а сама підеш без латки.
 (5 гість) Не посієш на нас страх, сила в нас є у руках.
 (Ангел) Забирайся геть, бідо, що їх мучиш вже давно.
 (Виходить жид і біда)
 (Ангел) Забирайся й не вертайся, хай щасливий буде цей
 край.
 Добре сталося, слава Богу, то збираймося в дорогу.
 Але поки вийдем з хати, треба пісню заспівати.
 (Всі колядують) /кінець/.

Volodymyr Konopka

VOLHYNIAN PEOPLE'S CALENDAR
 (after materials from the villages of Vilhir and Kolsnyky
 in Hoshcha region of Rivne obl.)

In the article based on materials from two villages, those of Vilhir and Kolesnyky, has been described calendar ritualism of Volhynia. Customs and rites have been recorded by pupils of the local school. This publication covers description of customs and rites performed around the year as well as folklore texts that accompanied those.

Keywords: Volhynia, calendar, ritual, custom.

Володымыр Конопка

ВОЛЫНСКИЙ НАРОДНЫЙ КАЛЕНДАРЬ
 (по материалам сел Вильгир и Колесники
 Гошчанского района Ривненской обл.)

Календарная обрядовость Вольни описана на материалах двух сёл — Вильгир и Колесники. Обычаи и обряды записаны учениками местной школы. Публикуются описания обрядов и обычаев на протяжении года, а также сопровождающие их фольклорные тексты.

Ключевые слова: Вольнь, календарь, обряд, обычай.